

'Gök Gürültüsü: Muhteşem Akıl' Şiirinin "Toplumun Kendini İcrası" Bağlamında Değerlendirilmesi

Mehmet ÇALIŞKAN*

Atıf/©: Çalışkan, Mehmet, (2022). 'Gök Gürültüsü: Muhteşem Akıl' Şiirinin "Toplumun Kendini İcrası" Bağlamında Değerlendirilmesi, Milel ve Nihal, 19 (1), 53-77.

Öz: Nag Hammadi Kütüphanesinde, altıncı cildin ikinci kitabı olan 'Gök Gürültüsü: Muhteşem Akıl', yaklaşık iki yüz mısralık tek bir şiirdir. Şiirin Gnostik bir metin olup olmadığı, ilahi bir varlığın kendisini anlattığı bir aretoloji mi olduğu yoksa söylemsel, psikolojik ve siyasi iktidar biçimlerini altüst etmek için mi yazıldığı uzmanlar arasında tartışılmaya devam etmektedir. Şiir, bazı bakımlardan, bilinen hiçbir kalıba uymayan yapısıyla çok daha büyük anlama zorluklarını içinde barındırmaktadır. Şiir sürekli birbirini yalanlayan ve çürüten çelişik ifadelerle ve daha sonra çelişkiyi de bozan bakışsız ifadelerle örülmüştür. Bu makalede söz konusu metin üzerine yapılan tartışmalara değinildikten sonra, metnin Tanrı'nın teklifinin deneyimlenme biçimleriyle ilişkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Şiirin ritüelde icra edilmesinin anlamı; Durkheim'ın, "toplumun kendini icrası" olarak tanımladığı ritüelle ilgili çözümlmelerinden ve totemizm anlayışından hareketle analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gnostisizm, Dengesiz diyalektik, Paradoks, Toplumun kendini icrası, Ritüel.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Felsefesi Bilim Dalı [calis.kan.mehmet@hotmail.com] ORCID: 0000-0002-5186-1981

Evaluation of the Poem 'The Thunder: Perfect Mind' in the Context of "Society's Enacting Itself"

Citation/©: Çalışkan, Mehmet, (2022). Evaluation of the Poem 'The Thunder: Perfect Mind' in the Context of "Society's Enacting Itself", *Milel ve Nihal*, 19 (1), 53-77.

Abstract: In the Nag Hammadi Library, the second book of the sixth codex, *The Thunder: The Perfect Mind*, consists of a single poem with two hundred verses. Whether the poem is a Gnostic text, or it is an aretology in which a divine being describes himself, or it was written to overturn the discursive, psychological and political forms of power in the society, continues to be debated among scholars. This poem, with its structure not complying with any known template, contains much greater difficulties of understanding in terms of its meaning. It is woven with contradictory statements that constantly contradict and refute each other, and then with asymmetrical statements that break the contradiction. In this article, after we compile the discussions on this poem, we seek to indicate how the text is related to types of experiencing the oneness of God. We analyze the meaning of the poem, as a performance based on Durkheim's analysis of ritual and his conception of totemism.

Keywords: Gnosticism, Unhinged dialectics, Paradox, Society's enacting itself, ritual.

Giriş

*Gök Gürültüsü; Muhteşem Akıl*¹ şiiri 1945 yılında Mısır'ın Nag Hammadi bölgesinde bir mağarada bir küpün içinde bulunan ve yaklaşık olarak MS IV. yüzyılda gömüldüğü tahmin edilen elli iki risalenin oluşturduğu on iki ciltten oluşan kütüphanenin altıncı cildinin ikinci kitabıdır.² Bu on iki kitabın yazarları, yazılma zamanları ve yerleri farklılık gösterse de hepsi de ortak bir dünya görüşüne sahip "Sethian" denilen gnostik bir topluluğa ait görünmektedir.³ İnsan kitlelerinden uzaklaşma, oluşun dünyasını aşan ideal bir yaşama duyulan özlem ve diğer insanlardan farklı bir yaşam isteği tüm kitaplarda ortak olan temalardır. Bahsedilen yaşam tarzı, dünyevi zevklerden vazgeçmeyi içeren dönemin yaygın dinsel anlatımı

---

¹ Bundan sonra anlatımı kolaylaştırmak için *Gök Gürültüsü* olarak bahsedilecektir.

² Bk. James M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library* (Sanfrancisco: HarperOne, 1990), 295. Giovanni Floramo, *Gnostisizm Tarihi*, çev. Selma A. Baş ve Bilal Baş (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005), 49-55.

³ Bk. Giovanni Floramo, *Gnostisizm Tarihi*, çev. Selma A. Baş ve Bilal Baş (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005), 55.

olan gnostik karaktere uygundur.⁴

Nag Hammadi kütüphanesindeki on iki kitabın Yunancadan çevrildiği, uzmanlar tarafından tespit edilmiştir. Kitapları Kıpticeye çevirenler tüm kitaplarda aynı özeni ve anlayışı göstermemişlerdir. Metinlerin asıllarının ne zaman yazıldıkları belli değildir. Tek kopya olan kitapların Yunancada kaç nesil aktarıldığı ve Kıpticeye çevrilirken ne kadar kaybın olduğu bilinmemektedir.⁵

Kitapların ait olduğu düşünülen gnostik akımın temsilcisi olan gnostik okulların, Hristiyanlığın ve Yeni Platonculuğun içinde ortaya çıktıkları bilinmektedir.⁶ Nag Hammadi kütüphanesinin bulunduğu bölge, Hristiyan manastırcılığının doğum yeri olarak bilinir. Buna göre; kütüphanenin Gnostik Hristiyanlardan oluşan bir manastırın kütüphanesi olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.⁷ Nag Hammadi kütüphanesini toplayanlar Gnostik Hristiyanlardır ve kitapların çoğu Hristiyan yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.⁸ Hristiyanlık dördüncü yüzyılda Roma İmparatorluğu tarafından tanınıp resmi din olunca, gerçekte gnostiklerle aralarında büyük benzerlikler olan Hristiyanlar,⁹ Gnostik Hristiyanları sapkın akımlar olarak damgaladılar ve Romanın gücünü de arkalarına alarak sistemli bir şekilde yok ettiler.¹⁰ Kitapların böyle bir baskı döneminde yani IV. yüzyılda, bulunduğu yere gömüldüğü tahmin edilmektedir.

Metinlerin ortaya çıktığı zaman dilimi; sonu gelmeyen savaşlar yüzünden sosyal yapıların ve devletlerin parçalandığı, insanların bu dünyada mutlu olmaktan umutlarını kesip mutluluk umutlarını

---

⁴ Bk. James M. Robinson, "Introduction," *The Nag Hammadi Library*, ed. James M. Robinson (Sanfrancisco: HarperOne, 1990), 1.

⁵ Bk. Robinson, "Introduction," 2. Metinlerin yazım tarihleriyle ilgili tahminler için bk. Floramo; *Gnostisizm*, 55.

⁶ Bk. Robinson, "Introduction," 2, 4, 5.

⁷ Bk. Hugo Lundhaug ve Lance Jenott, *The Monastic Origins of the Nag Hammadi Codices* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2015), 1.

⁸ Robinson, "Introduction," 3.

⁹ Hristiyanlık üzerindeki gnostik etki için bk. Şinasi Gündüz, *Sâbîler; Son Gnostikler* (Ankara: Vadi Yayınları, 1999), 47-55. Frederick Artz, *Orta Çağların Tini*, çev. Aziz Yardımlı. 2. baskı (İstanbul: İdea Yayınevi, 2013), 57-59. Ayrıca Floramo; *Gnostisizm Tarihi*, 23. Robinson, "Introduction," 6. Hal Taussig vd., *The Thunder: Perfect Mind New Translation and Introduction* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 24-25.

¹⁰ Bk. Robinson, "Introduction," 4, 5.

ideal bir dünyaya erteledikleri ve huzurun toplumda değil de bireyin iç dünyasında aranması gerektiğine dair pratiklerin, çileci, gizemci ve öte dünyacı fikirlerin yaygınlaştığı bir dönemdi.¹¹ Çoğu zaman çileci tavrın Hristiyanlıkla birlikte ortaya çıktığı düşünülür; fakat gizemci ve çileci eğilimler Hristiyanlıktan önce Yunanlılar arasında Epikürcü, ve Stoacı felsefe okulları yoluyla oldukça yayılmıştı. Hristiyanlığın çileci yönünü yaratanların bu tür okullar olduğu söylenebilir.¹² Kilise babaları gizemci ve çileci bir din geliştirmek için çok fazla yaratıcılığa ihtiyaç duymadılar; Yunan Klasiklerini alıp Hristiyan inancını desteklemek üzere yağmaladılar. Pagan Yunan kültürüne ve dünya görüşüne ait klasik metinlere Hristiyan öğretilere uygun ahlaki bir form verildi ve gnostik bir dille yeniden yazıldı.¹³ *Gök Gürültüsü* şiiri toprağa gömüldüğü dönemde¹⁴ toprağın üstü, politik ve kültürel olarak aşağı yukarı bu şekildeydi.

Gök Gürültüsü IV. yüzyılda asketik ideallere bağlı bir manastır yaşamının düşünsel ve duygusal atmosferini yansıtmaya rağmen günümüz popüler kültürünün üzerinde azımsanmayacak etkileri olmuştur.¹⁵ Taussig ve diğerleri tarafından şiiri her yönüyle inceleyen ve şiirle ilgili yapılmış en kapsamlı çalışma olan 2010 yılında yayımlanmış bir kitap¹⁶ ve şiiri çeşitli yönlerden inceleyen birçok makale bulunmaktadır. Çalışmada bahsi geçen kitaptan yoğun olarak ve yeri geldikçe de diğer kaynaklardan yararlandık.

Makale temelde; şiir hakkında bugüne kadar yapılmış incelemelerin özetlenmesinden ve şiirin incelemesine makalenin özgün katkısından oluşmaktadır. Şiir üzerine tartışmaların günümüzde de devam etmesi şiirin anlaşılmasının güçlüğüne göstermektedir. Levi-Strauss'un, bir şeyi anlamının o şeyi bir dizge içine yerleştirmek olduğu,¹⁷ tespitinden yola çıkarak şiirin, felsefi, edebi ve toplumsal bağlamını göstermeye çalışacağız. Bu bilgiler ışığında; ilk olarak şiirin toprağa gömüldüğü dönemdeki atmosferi oluşturan gnostik gelenekle *Gök Gürültüsü*'nün ilişkisini inceleyeceğiz. İkinci

¹¹ Bk. Artz, *Orta Çağların Tini*, 61-63. Ayrıca bk. Robinson, "Introduction," 6.

¹² Bk. Artz, *Orta Çağların Tini*, 30-31.

¹³ Bk. Artz, *Orta Çağların Tini*, 62.

¹⁴ Bk. Floramo; *Gnostisizm*, 51. Ayrıca bk. Robinson, "Introduction," 20.

¹⁵ *Gök Gürültüsü*'nden etkilenmiş reklam, film ve romanlar için bk. Hal Taussig vd., *Thunder*, 97-100.

¹⁶ Bk. Taussig vd., *Thunder*.

¹⁷ Claude Levi-Strauss, *Mit ve Anlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013), 45-46.

bölümde, *Gök Gürültüsü'*nün gnostik gelenek dışındaki benzerlerinden örnekler vereceğiz. Üçüncü bölümde *Gök Gürültüsü'*ndeki anlatıcının cinsiyetiyle ilgili tartışmalara değineceğiz. Dördüncü bölümde şiirdeki paradoksal ifadelerin Tek Tanrı'yı deneyimleme biçimi olduğunu göstermeye çalışacağız. Son olarak *Gök Gürültüsü'*nü, Durkheim'ın ibadetleri anlamak için kullandığı "toplumun kendini icrası" kavramlaştırması bağlamında analiz edeceğiz. Şiirin teknik incelemesi yukarıda bahsi geçen *The Thunder: Perfect Mind, New Translation and Introduction* kitabında yapıldığından biz daha çok felsefi ve sosyolojik bir analiz yapacağız.

I. *Gök Gürültüsü*, Gnostik Çerçeveye Sığar mı?

*Gök Gürültüsü'*nü bir tanıtım yazısıyla birlikte orjinalinden İngilizceye çeviren George MacRae, metnin Yahudi Hristiyan ya da Gnostik bir metin olarak sınıflandırılmayacağını onun herhangi bir Gnostik mite gönderme yapmadığını belirtir.¹⁸*Gök Gürültüsü* üzerine bir kitap yazan Taussig ve diğerleri MacRae'nin bu şüphelerini daha öteye taşıdılar ve gnostik tanımlamasının bile suni bir kavramlaştırma olduğu kanaatine vardılar. Onlara göre; gnostisizm kavramı XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında kilise babalarının heretiklere karşı geliştirdikleri polemik yazıları üzerinde çalışan modern araştırmacılar tarafından şekillendirildi; fakat araştırmacılar bahsi geçen kilise babalarını dönemlerinin ruhu içinde okumak yerine onların karşı tarafa yönelik eleştirilerini gerçekmiş gibi kabul ettiler.¹⁹ Taussig ve diğerleri, bu bilgiye dayanarak gnostisizm kavramlaştırmasını kabul edip üzerine çalışma yapan araştırmacıları, Kilise babalarının heretik olarak mahkum ettikleri kişilere karşı önyargılarını, sürdürmekle suçlamışlardır.²⁰ Taussig ve diğerleri *Gök Gürültüsü'*nü Gnostik bir metin olarak nitelendirmenin metnin dinde ve felsefede getirdiği yeniliklerin üstünü örteceğini belirtirler.²¹

Taussig ve diğerlerinin *Gök Gürültüsü'*nün karakteri hakkında aktardığımız tespitlerinin çağımızın modası olan bireyci bakış açısıyla yapıldığını ve bir parça anakronik olduğunu, farkları yakalamaya çalışırken bütünü kaçırdığını düşünüyoruz. Gnostik diye

¹⁸ Bk. MacRae, "The Thunder: Perfect Mind," *The Nag Hammadi Library*, ed. James M. Robinson (Sanfrancisco: HarperOne, 1990), 296.

¹⁹ Bk. Taussig vd, *Thunder*, 21-22.

²⁰ Bk. Taussig vd., *Thunder*, 22-23.

²¹ Taussig vd. *Thunder*, 28.

isimlendirebileceğimiz bir edebi anlatım tarzı ve bir yaşam biçimi vardır²² ve bu edebi anlatım ve yaşam tarzı birçok dinsel ve mistik geleneği etkilemiş bir meta anlatı oluşturmaktadır.²³ *Gök Gürültüsü*, gnostik bir külliyat olan Nag Hammadi metinleriyle birlikte gömülmüştür ve aşağıda belgelerini sunacağımız üzere *Gök Gürültüsünün* diğer gnostik kabul edilen metinlerle görmezden gelinemeyecek birçok ortak noktası vardır.

Antik Hristiyanlık üzerine çalışmaları olan Bentley Layton, *Gök Gürültüsü*'nü John'un Gizli Vahyi adındaki metinle karşılaştırır ve onu gizli bir kurtarıcı tarafından anlatılan bilmece benzeri bir monolog olarak betimler. Ona göre; şiirde kendini anlatan karakter ve gnostik metinlerdeki *Barbelo* aynıdır.²⁴ Layton, Yuhanna'nın gizli vahyindeki *Barbelo*'nun, Görünmez Ruh'un ilk düşüncesi ilk benzeri ve her şeyin rahmi olması, anadan babadan, ilk insandan ve Kutsal Ruhtan önce ilk ortaya çıkan varlık olması, yaşamı ve "kadın öğretici ilke"yi ifade etmesi, güç tarafından gönderilmesi, insan türüne içkin olması ve gnostikleri kurtuluşa çağırması gibi özelliklerinden hareketle *Gök Gürültüsü*'ndeki ilahi varlığı andırdığını düşünür.²⁵ Taussig ve diğerleri; Layton'un benzerlik iddialarını; *Yuhanna'nın Gizli Vahyindeki* kompleks kozmoloji ve mitolojinin *Gök Gürültüsü*'nde olmayışı, maddi dünyadan kurtulma motifinin yalnızca sonradan Hristiyanlarca eklenen bölümde bulunması gibi nedenlerden dolayı inandırıcı bulmazlar.²⁶

Gnostik İncil kitabının yazarlarından olan Marvin Meyer, *Gök Gürültüsü*'nün; maddi dünyadan özgürleşme, doğaya, hayata ve her şeye nüfuz eden panteistik Tanrı, düşüştten kurtulma vaadi gibi özelliklerinden dolayı geleneksel dinsel şiirlerden farklı olduğunu, *Gök Gürültüsü*'ndeki konuşmacının kimliği hakkında farklı görüşler olsa da onun içinde -gnostik mitolojilerden tanıdığımız- *Sofia*'nın gizlendiğini söyler.²⁷ Kanaatimizce, düşüştten kurtulma ya da maddi dünyadan özgürleşme temasının Hristiyanlarca eklenen kısmında bulunması, Tanrı'nın kendini tamamen insan dünyasında ve

²² Bk. Floramo, *Gnostisizm*, 13-25.

²³ Şinasi Gündüz, "Gnostik Antropoloji," *Ekev Akademi Dergisi* 7, no. 14 (2003): 2.

²⁴ Bk. Bentley Layton, "The Thunder Perfect Intellect," *The Gnostic Scriptures*, ed. Bentley Layton ve David Brakke (New Haven ve Londra: Yale Üniversitesi, 2021), 108.

²⁵ Bk. Layton, "Thunder," 108.

²⁶ Bk. Taussig vd., *Thunder*, 27

²⁷ Bk. Willis Barstone ve Marvin Meyer, *The Gnostic Bible* (Boston&London: Shambhala Publications, 2003), 224

insan ilişkileri alanında konumlandırması ve antik dönem Tanrıları gibi doğaçıl herhangi bir karakter taşımaması nedeniyle Meyer'in yorumu son derece zayıftır. Giovanni Floramo da *Gök Gürültüsü*'ndeki anlatıcının *Sofia*'ya benzediğini düşünür; fakat onun gerekçeleri Meyer'in gerekçelerinden farklıdır ve *Gök Gürültüsü*'nün ruhuna daha uygundur. Floramo, *Gök Gürültüsü*'nün çelişkiler ve paradoks cümlelerle kozmosta ruhsal ilkenin varlığını doğrulayan ve aynı zamanda onun aşkınlığını vurgulayan bir metin olduğunu ve *Gök Gürültüsü*'nü karakterize eden kutsal günahkâr kavramının Gnostik *Sofia* ile aynı olduğunu düşünür.²⁸

Fransızcada *Gök Gürültüsü* üzerine bir kitap yazan Poirier, *Thunder*'ın Gnostik niteliğinden emin değildir. *Gök Gürültüsü*'ndeki konuşmacının Gnostik Tanrı özelliklerinin belirsiz olduğunu, metnin Yahudi *Sofia* geleneği ve İsis Aretolojisi ile paralelliklerinin daha fazla olduğunu fakat bu paralelliklerin de kısmi olduğunu söyler. Poirier ayrıca *Gök Gürültüsü*'nün Gnostik fikirlere aşına bir çevrede ortaya çıkmış olabileceğini, *Gök Gürültüsü*nü Nag Hammadi Metinlerinin içine alanların ilahi konuşmacıyı *Seth*'in *Üç Dikili Taşı* (*The Three Steles of Seth*) ya da *İlk Düşüncenin Üç Formu* (*Trimorphic Pre-tonnoia*) kitaplarında adı geçen *Barbelo*'ya benzetmiş olabileceklerini söyler. Fakat Poirier, Layton ve Meyer'in aksine çıkardığı sonuçlardan emin değildir; *Gök Gürültüsü*ndeki "Konuşmacı her ne kadar *Sofia*'ya benzetilse de klasik Gnostik mitolojilerdeki *Sofia* gibi davranmaz" diyerek *Sofia* ve *Gök Gürültüsü* arasındaki benzerlik iddiasını onaylamaz.²⁹

Nag Hammadi Kütüphanesinde bulunan Dünyanın Kökeni adlı metinde *Sofia*, suların üstüne bir damla ışık düşürür ve bu ışıktan ilk insanı yaratır. Bu ilk insan Yahudilerin Eva dediği varlıktır ve *androgyn*'dir yani cinsiyetsizdir. Eva erkeksiz doğuran ilk kadındır, *Gök Gürültüsü*'ndeki gibi kendi ebeliğini kendi yapar. Eva kendisi hakkında şu ilahiyi söyler:

Ben annemin parçasıyım ve ben anneyim.
Ben eşim ve ben bakireyim
Ben hamileyim ve ben ebeyim.
Ben doğum sancılarının teskin edicisiyim.
Benim kocam beni doğurdu ve ben onun annesiyim.
Ve o benim babam ve benim efendimdir.

²⁸ Bk. Floramo, *Gnostisizm*, 140.

²⁹ Aktaran Taussig vd., *Thunder*, 28

O adam benim gücümdür.³⁰

Bu şiirdeki ilk altı dize aynı kelimelerle *Gök Gürültüsü*'nde de geçmektedir. *Sofia* ile *Gök Gürültüsü*'ndeki anlatıcı arasındaki bu benzerlik, *Gök Gürültüsü*'nü gnostik bir metin olarak nitelendirmemiz için bize güçlü bir veri sağlamaktadır. Nag Hammadi kütüphanesinden Arkonların Tabiatı adındaki metinde de *Gök Gürültüsü*'ndeki anlatıcının çift cinsiyetliliğine benzer bir anlatım görülmektedir. Arkonlar Âdemi uyuturlar ve ondan bir parça alarak bir kadın yaratırlar... Kendisine ruh bağışlanan kadın uyuyan Âdem'in yanına gelir ve "Ey Âdem kalk" der. Âdem de bize *Gök Gürültüsü*'nden çok tanıdık gelen şu ifadeleri kullanır: "Sen bana hayat verdin, sana hayatın annesi diye seslenilecek. Çünkü o kadın benim annem, O ebe ve aynı zamanda doğum yapmış olan kadın."³¹ *Gök Gürültüsü*'ndeki aretoloji geleneğine uygun "Ben"li anlatımı Nag Hammadi'nin XIII. cildinde *Trimorphic Protennoia*'da ve *The Apocryphon of John*'da da görmekteyiz. Fakat bu ikisindeki anlatım diyalektik bir biçim göstermez.³²

Nag Hammadi Kütüphanesinin dışında gnostik gelenek içinde *Gök Gürültüsü*'ne içerik ve üslup açısından benzeyen anlatımlar bulunmaktadır. *Yuhanna'nın İşleri* (*The Acts of John*)'nde İsa'nın İlahisi denilen bölümde Tanrı, *Gök Gürültüsü*'ndeki gibi zıtlıklarla ve diyalektik bir tarzda anlatılmaktadır. Fakat burada anlatıcı İsa'dır ilahi varlığın kendisi değildir. Yuhanna'nın Yüce İsa'sı da *Gök Gürültüsü*'ndeki konuşmacı da şan ve güç iddiasında bulunurlar; fakat kendileriyle alay edilir ve mahkûm edilirler.³³ Günümüzde varlığını sürdürmeye devam eden gnostik bir cemaat olan Sabîîlerin³⁴ kutsal kitapları *Ginza'nın* *Dinanukht* adlı 6. bölümünde, Kutsal varlık Ewath kendisini *Gök Gürültüsü*'ndekine benzer bir biçimde çelişkili ifadelerle anlatır:

Ben ölümüm, ben yaşamım

³⁰ Hans Gebhard ve Bentley Layton (çev.), "On the Origin of The World," *The Nag Hammadi Library*, ed. James M. Robinson (Sanfrancisco: HarperOne, 1990), 181.

³¹ Bentley Layton, çeviren, "The Hypostasis of the Archons," *The Nag Hammadi Library*, ed. James M. Robinson (Sanfrancisco: HarperOne, 1990), 164. Arkonların Tabiatı kitabının çevirisi ve ayrıntılı bir incelemesi için bk. Şinasi Gündüz, "Arkonların Tabiatı üzerine," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1997): 167-178.

³² MacRae, "Thunder," 295.

³³ Taussig vd. *Thunder*, 19.

³⁴ Şinasi Gündüz, *Sabîîler*, 74.

Ben karanlığım, ben ışığım
Ben hatayım, ben gerçeğim ...³⁵

Sabiülerin kutsal sudan, ışıktan ve tüm varlıklardan önce var olduğuna ve bütün varlıkları yarattığına inandıkları en "Yüce Varlık" olan "Hayat" da *Gök Gürültüsü*'nü çağrıştıran özellikler barındırmaktadır. *Gök Gürültüsü*'ndeki anlatıcının, Sabiülerin Yüce Varlık'larından en büyük farkı; iyi, kötü bütün özellikleri kapsamasıdır. Sabiüler, dinlerinin düalist yapısı gereği, Yüce Varlık'larına kötü özellikleri yakıştırmazlar.³⁶

Gök Gürültüsü'nün gnostik metinlerle çok ciddi benzerliklerinin olduğu görülüyor. *Gök Gürültüsü* ve *Barbelo* arasında Layton'un tespit ettiği benzerliklerden hareketle iki gnostik karakterin birbirlerinden ayrılmalarının çok zor olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca metin, başka bir gnostik karakter olan *Sofia* ile de çok ciddi benzerlikler taşımaktadır. Buna rağmen onun gnostik çerçevenin dışına çıkan asi bir tarafının olduğu da yadsınamaz. Kaynaklarda *Gök Gürültüsü* ve diğer gnostik metinlerin benzer yönleriyle ilgili aktardıklarımızdan çok daha fazla örnek bulunmaktadır. Aşağıdaki bölümde diğer mistik ve dinsel geleneklerde *Gök Gürültüsü* ile benzeşen metinlerden örnekler vereceğiz.

II. *Gök Gürültüsü*'nün Gnostik Gelenek Dışındaki Kaynaklarla Benzerlikleri

Gnostik gelenekle hiç alakası olmayan Hindu kutsal kitabı *Bhavadgita*'da *Gök Gürültüsü*'ne hem üslup hem de içerik açısından benzeyen bir kısım bulunmaktadır:

Sunak benim, kurban benim; ben hem tanrılara sunulan kurban hediyeyim hem de şifalı otum. Kutsal sözler benim, kurban yağı benim; ben hem ateşim hem de ateşe atılan sunağım. Ben bu evrenin babası, anası büyükbabası, destekleyicisiyim. Bilinen her şey benim, ben saflığım...³⁷

Bir başka Hindu kutsal kitabı *Svetasvatara Upanishad*'da Tanrı için çift cinsiyetli ifadeler bulunmaktadır, *Gök Gürültüsü*yle paralellik arz eden kısımlar şöyledir:

"Sen kadınsın, sen erkeksin, sen gençsin ve bakiresin, Yalpalayarak yürüyen ve bastona dayanan yaşlı adam sensin...Hiç

³⁵ Aktaran MacRae, "Thunder," 295

³⁶ Gündüz, *Sabiiler*, 90-92.

³⁷ Korhan Kaya (çev.), *Bhavadgita* (Ankara: Dost Yayınları, 2004), 54.

doğmamış o tek olan dişi..., En küçükten daha küçük olan yaratıcı... O ne dişi ne de erkektir; nötr de değildir. ... O başlangıçsız ve sonsuzdur; karışıklık içinde her şeyi yaratandır. Sayısız biçimi vardır. ... Tanrıyı bilen kişi tüm bağlardan kurtulur.”³⁸

Gök Gürültüsü'nde çocuk doğuran erkeğin benzeri Osiris mitolojisinde de vardır. Osiris kendisini Kronos'un oğlu olarak takdim ederken çocuk doğurduğundan bahsetmektedir.³⁹ İsis, Osiris ve Seth ile ilgili Mısır mitolojisini okurken başlangıçta sıradan insan ilişkilerine benzeyen hikâye ilerledikçe doğanın ve insan dünyasının bir hikâyesi olmaya doğru evrimleşir, bir aşk hikâyesi olmaktan çıkıp insan dünyasını aşar ve tüm varlığı açıklamaya çalışan bir paradigmaya dönüşür.⁴⁰ *Gök Gürültüsü* metninde de sahiplenilen her kimlik bir sonraki kimlikle çürütülerek tüm kimliklerin üzerinde bir kimliğe ulaşılmaya çalışılır.

Gök Gürültüsü, ilkçağlarda yaygın olan, “Tanrı'nın kendini anlattığı edebi metin” anlamına gelen, aretolojilere ve bilgelik mitolojilerine benzemektedir. Antik Akdeniz kültürlerinde de ilahi varlığın *Gök Gürültüsü*'ndeki gibi kendisini anlattığı metinler bulunmaktadır.⁴¹ Ancak aretolojilerle benzerlik yalnızca üslup yönündendir. *Gök Gürültüsü*'ndeki anlatıcı, aretolojilerdeki gibi yalnızca kendini överken değil aşağılarken de aretolojilerin dilini kullanarak aretolojilerle dalga geçer.⁴²

Bentley Layton, *Gök Gürültüsü*'nün Bilmecesi adlı makalesinde *Gök Gürültüsü*'nün Antik Yunanda bulmaca tarzında yazılan eserlere benzediğini söyler. Yunan sözlü kültüründe bulmaca tarzının oldukça yaygın olduğunu; “Ben bir yalancıyım, fakat tüm söylediklerim doğrudur”, “Ben kendi annemi doğurdum ve ben doğruldum”, “Bir yıl önce doğurdum; ama hâlâ bakireyim” gibi birçok örneği alıntılararak gösterir ve şunları ekler: “Yunanlı bir okuyucu

---

³⁸ Korhan Kaya (çev.), *Upanishadlar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008), 283, 287.

³⁹ Taussig vd. *Thunder*, 16

⁴⁰ Bk. Mircae Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, çev. Ali Berktaş. 3. baskı (İstanbul: Kalcı Yayınları, 2007), 123-125.

⁴¹ Bk. Taussig vd. *Thunder*, 15

⁴² Bk. Taussig vd. *Thunder*, 60

bilmece tarzında yazılan bu eserleri kolayca tanıyabilir hatta bu tarz, Yunanlılar için mantığın karakteristik biçimidir"⁴³

Görüldüğü gibi, insan zihninin oluş dünyasındaki çokluğu birleştirme çabasının bütün kültürlerde örnekleri bulunmaktadır. *Gök Gürültüsü*, doğal fenomenlerin birleştirilmesiyle ilgilenmez onun birleştirmeye çalıştığı insanların oluşturduğu toplumsal dünyadır. Buradan hareketle onu bir çeşit sosyoloji eseri olarak okumak mümkündür. Şiirdeki anlatıcının kimliğini de bir bulmacaya çevirmesi ve cinsiyet konusunda bir tercih yapmaması onun cinsiyetler üstü bir kimlik yaratma peşinde olduğunu göstermektedir. Aşağıda şiir bu açıdan ele alınacaktır.

III. *Gök Gürültüsü*'nde Cinsiyet Sorunu ve Şiirin Paradoksal Yapısıyla ilişkisi

Gök Gürültüsü sadece diyalektik bir metin değildir. Metin sadece karşıtlıkların birleştirilmesinden ibaret olsa yukarıda olduğu gibi bunu felsefeden alınan diyalektikle açıklamak çok zor olmazdı. Ancak *Gök Gürültüsü* okuyucuyu sürekli altüst eder:

Ben onurlandırılan ve aşağılanan kadını.
Fahişe ve kutsal kadını.
Evliyim ve bakireyim.
Ben hem anne hem kız olan adamım.
Ben annemin kollarıyım.

Yukarıda görüldüğü gibi, diyalektik bir şekilde devam eden metinde diyalektiğin de kırılması söz konusudur. Bu şekilde metin bütün kimlikleri, sosyal kabulleri ve ön yargıları yıkmak istemektedir.⁴⁴ Postmodernizmin; "Sınırlı ve rastlantısal olana değer verilmesi, kavramların ve tutumların belirli tarihsel şartlarda şekillenmiş olduğunun düşünülmesi, doğruluk ve yanlışlık, nesnellik ve öznel-lik, iyilik ve kötülük arasındaki sınırların net olmadığının iddia edilmesi..."⁴⁵ gibi karakteristik özelliklerini *Gök Gürültüsü*'nde de bulmaktayız. Bu anlamda *Gök Gürültüsü* kendi dönemindeki iktidar

⁴³ Bk. Bentley Layton, "The Riddle of the Thunder: The Function of Paradox in a Gnostic Text from Nag Hammadi," *Nag Hammadi, Gnosticism, and Early Christianity*, ed. C. W. Hedrick vd. (Massachusetts: Hendrickson Publishers, 1986), 43,44. Antik kültürlerde bilmece tarzıyla ilgili bk. Max Müller, *Physical Religion*, (Londra: Longmans, Green, and Co., 1898), 257-260.

⁴⁴ Bk. Taussig vd., *Thunder*, 30

⁴⁵ Recep Alpyağlı, *Derrida'dan Caputo'ya Dekonstrüksiyon ve Din* (İstanbul: İz Yayınları, 2017), 30, 32.

ve egemenlik biçimlerini sorgulayan ve dekonstrüksiyona uğratan bir metindir.⁴⁶

Taussig ve diğerleri, *Gök Gürültüsü'*nde genelde; yokluk, eksiklik ve hiçliğin kadınlar için, olumlu özelliklerince erkekler için kullanıldığını tespit ederler. Bunun da metnin yazıldığı dönemin şartlarına uygun olduğunu belirtirler. Örneğin varlık nötr bir zamirle "Ben varlığım" şeklinde belirtilirken yokluk, "Ben bir hiç olan kadını" biçiminde ifade edilmiştir.⁴⁷ Ancak burada söylenmek istenen şey, *Gök Gürültüsü'*nün dönemindeki mevcut durumu kabul edildiği değildir. Hal Taussig ve diğerleri, günümüzün meşhur feminist düşünürlerinden Julia Kristeva ile *Gök Gürültüsü'*nü karşılaştırırlar ve şu tespiti yaparlar: Kristeva da, *Gök Gürültüsü'*nde olduğu gibi, genelde kadının eksiklik, yokluk, zayıflık ve düzensizlikle özdeşleştirildiğini tespit eder; fakat *Gök Gürültüsü'*, kadını aşağılayan bu geleneksel dili tespit etmekle kalmaz, erkekliği alakasız şeylerle ilişkilendirip onunla dalga geçerek ya da zıtlıkları saçmalığa indirgeyerek bu geleneği yıkmaya yönünde önemli bir adım atar.⁴⁸

Taussig ve diğerleri, *Gök Gürültüsü'*ndeki anlatıcının yüklediği niteliklerin genelde olumsuz olduğunu ve olumsuz yıkıcı dilin kaybedecek bir imtiyazı olmayanlar tarafından tercih edildiğini belirtirler. Bu yorumlarıyla *Gök Gürültüsü'*nün bir kadın tarafından yazıldığından emin görünürler.⁴⁹ Kanaatimizce, Taussig ve diğerlerinin yorumu bir parça zorlama içermektedir. Şiirin yazıldığı dönemde, kendilerinin de tespit ettiği üzere, ezilenlerin ve yenilenlerin kadın olarak temsil edilme geleneğine⁵⁰ uygun olarak anlatıcının kadın kimliğini tercih ettiğini, metnin cinsiyetle ilgili bir vurguyu amaçlamadığını düşünüyoruz. *Gök Gürültüsü* yazarının daha çok toplumun en alt sınıflarıyla özdeşleşme kurması ve bütün yapıları yıkmamanın getirdiği güçle yeni bir konum iddia etmek yerine kendi konumunu da sürekli çürütmesi; toplumca dışlanmış ve kendisi olmaya izin verilmemiş bir kişinin ya da grubun sözcülüğünü yaptığı hissi uyandırmaktadır. MS IV. yüzyılın sonuna doğru Hristiyanlık; büyük oranda oluşumunu tamamlamış dualar, ayinler ve inanç esasları tespit edilip kesinleştirilmişti. Antakya, İskenderiye, Atina, Kartaca ve Roma'da, Hristiyan okullar kurulmuştu ve bu

⁴⁶ Bk. Taussig vd., *Thunder*, 50

⁴⁷ Taussig vd., *Thunder*, 48

⁴⁸ Bk. Taussig vd., *Thunder*, 48-49

⁴⁹ Bk. Taussig vd. *Thunder*, 10, 48.

⁵⁰ Bk. Taussig vd., *Thunder*, 62-63.

Hristiyan okullar İsa'nın gerçek mesajı olduğuna inandıkları şeyleri öğretiyorlardı. Bu yüzyılda ana akımın dışında kalan heretikler karşısında Roma imparatorluğunun da desteğini almayı başardılar ve heretiklere göz açtırmadılar.⁵¹ *Gök Gürültüsü'*ndeki kendisine kaçacak kimlik arayan ve bulduğu hiçbir kimlikte rahat edemeyen şairin bu dönemin ruhunu yansıttığı varsayılabilir.

Kanaatimizce, şiirde portresi çıkarılmaya çalışılan bu cinsiyetler üstü kimlik insan düşüncesinin Tanrı'nın teklifini anlamada geçirdiği bir aşamayı örneklemektedir. Her şeyin içindeki ortak özün kavranması tek bir varlık ve tek bir yaratıcı düşüncesine ulaşmada çıkılması gereken bir basamaktır. Aşağıda şiirin bahsedilen aşamayı deneyimlememizi nasıl sağladığını göstermeye çalışacağız.

IV. *Gök Gürültüsü'*ndeki Paradoksal İfadelerin Tek Tanrı Deneyimi ile İlişkisi

Gnostik geleneklerde iyi ve kötü olmak üzere iki farklı Tanrı'nın yüklendiği özellikleri *Gök Gürültüsü'*nde tek bir Tanrı yüklenmektedir. İlahi varlık, lağım çukuruna atılır, işkence edilir, aşağılanır. Bu yönüyle Hegel'in dünya tini dediği şeye benzeyen bir yapısı vardır. Hegel'in dünya tini de farklı toplumsal dinsel ve felsefi aşamalardan, savaşlardan, kıyımlardan geçerek kendi zamanına kadar gelmekte ve tarihsel dolayım yoluyla kendini yaratmaktadır.⁵²

Metnin sürekli bir önceki mısranın anlamını yok eden çelişik mısralardan oluşması, en dikkat çekici özelliğidir. Nanna Olsen'in belirttiğine göre bu yöneme; ilahi tabiatın anlaşılmağını anlatabilmek için başvurulmaktadır. Tanrı, kendini tanımlama girişimlerine meydan okumaktadır.⁵³ MacRae de aynı görüşü savunmakta, "Sürekli tezler antitezlerle çürütülerek, paradoksal ifadeler kullanılarak metni ortaya koyan kişinin mutlak aşkınlığı ve varlığının dipsizliği vurgulanmak istenmektedir" demektedir.⁵⁴

Douglas M. Parrott; *Gök Gürültüsü'*nün Yunancada dişil bir cinsiyet ifade ettiğini ve bu ifadenin başlıkta bu kelimeyi açıklayan 'Muhteşem Akıl'la birlikte anlaşılması gerektiğini belirtir ve şöyle devam eder: "Yunan efsanesinde ve İbranice İncil'de *Gök Gürültüsü'*

⁵¹ Bk. Artz, *Orta Çağların Tini*, 62

⁵² Bk. G.W.F. Hegel, *Tinin Görünüşü Bilimi*; Çev. Aziz Yardımlı. 4. Baskı (İstanbul: İdea Yayınevi, 2015), 19. Ayrıca bk. Tülin Bumin, *Hegel*, 84-88.

⁵³ Bk. Nanna Olsen, "Thunder Perfect Mind or How Nonsense Makes Sense," *Theologinen Aikakauskirja – Teologisk Tidsskrift* 2 (2012): 97.

⁵⁴ MacRae, "Thunder," 295.

en yüksek Tanrı'dan gelir. Yunanlılar Zeus için Gürleyen Varlık tanımını da kullanırlar. *Gök Gürültüsü* Tanrı'nın yerde varlığının bilinmesinin yoludur. *Gök Gürültüsü*; muhteşem aklı, sembolik bir şekilde anlatır ve anlamı da ilahi varlığın dünyada belirlişidir. Muhteşem Akıl tanımlaması Stoa Felsefesindeki hava ve ateşten yaratılmış ve her şeyde bulunan aktif ve akıllı bir varlığı ifade eden kavram olan *pneuma* kelimesine dayanmaktadır. *Pneuma* her şeyin gerçekleşmesinden sorumlu olan ve dünyadaki bütün zıtlıkları ve bölünmeleri kapsayan bir kavram olarak düşünülür. Akıl olarak ortaya çıkar ve kendisini dinleyenlere; doğru yaşama giden yolu gösterir. *Gök Gürültüsü* şu anki haliyle Stoacı bir metin değildir çünkü anlatıcı Muhteşem Aklın üstündedir. Fakat gizli ilahi varlığın, dünyanın her tarafına yayılmış olduğu inancını sürdürdüğü için Gnostik de değildir. Onun sınıflandırılması hâlâ çok zor kalmaya devam etmektedir."⁵⁵ Stoacıların betimlemesi yapılan *pneuma* kavramına karşılık gelen anlayış, Antik Yunanda birçok filozofta bulunmaktadır. Empedokles Tanrı'nın ruhu yarattığını, ruhun da tüm canlıları yarattığını söylemiştir.⁵⁶ Herakleitos da her şeyin bir şey bir şeyin de her şey olduğunu, insanlar için kötü olanın Tanrı için kötü olmayacağını söylemiştir.⁵⁷ *Gök Gürültüsü*'nde her şeye dönüşen Tanrı'nın bir benzerini Herakleitos'un bu cümlelerinde görmemek imkânsızdır.

Gök Gürültüsü şiirinde betimlemesi yapılan Tanrı'nın hem her şeyle özdeş hem de her şeyin ötesinde olması negatif teolojiyle de ilişkilendirilebilir.⁵⁸ *Gök Gürültüsü*'nde Tanrı aynı anda; bilgili-cahil, kadın-erkek, nefret edilen-sevilen, evli-bekar, çokluk-birlik, kibar-kaba, utangaç-cüretkâr, savaş-barış, yoksul-zengin, yüceltilen-aşağılanan, mahkûm-özgür, günahsız-ganahkâr vs. gibi karşıt rolleri yüklenir. Tanrı'nın bu şekilde zıtları kendinde birleştirmesi; Tanrı'nın bütün bu çelişkilerin hepsinin ötesinde olduğunu ve Tanrı'nın mahiyetinin anlaşılamayacağını vurgulamak için geliştirilmiş bir yöntem olabilir.⁵⁹

Her şey, tek bir Tanrı'dan geliyorsa iyi, kötü, güzel ve çirkin şeklindeki yargılarımızın hepsi de birbirlerine gönderme yapan, gö-

⁵⁵ Douglas M. Parrott, "The Thunder Perfect Mind," *The Nag Hammadi Library*, ed. James M. Robinson (Sanfransisco: HarperOne, 1990), 296.

⁵⁶ Aydın Topaloğlu, *Filozofların Tanrısı* (İstanbul, Ufuk Kitap, 2014), 85.

⁵⁷ Topaloğlu, *Filozofların Tanrısı*, 81-82.

⁵⁸ Bk. Alpyağıl, *Derrida'dan Caputo'ya*, 191-239.

⁵⁹ McRae, "Thunder," 296.

reli yargılar olurlar. *Gök Gürültüsü* şiirinin bize gösterdiği şey de budur. Aslında güzel dediğimiz şey çirkindir, iyi dediğimiz şey kötüdür, erkek dediğimiz kadındır, aşağılanan yüceltilmiştir. Hegel'in dünya tininin kendisini tarihsel dolayımından geçerek bulduğuna yönelik yukarıdaki ifadelerini *Gök Gürültüsü*'ne uygularsak: bu gibi ifadeler yalnızca Tanrı'nın anlaşılmağını vurgulayan değil aynı zamanda bunların hepsi olduğunu da vurgulayan ifadelerdir. Bugün biz Tanrıyı sadece iyi olduğunu düşündüğümüz şeylerle nitelendirme eğilimindeyiz. Hâlbuki iyi dediğimiz şey daha kötüye göre iyi olan bir şeydir, mutlak anlamda iyi değildir. Biz farkında olmasak bile zihnimiz, bizim iyi yargısında bulunduğumuz zamana kadar gördüğümüz şeylerle bu iyi dediğimiz şeyi karşılaştırmış ve bunun diğerlerinden iyi olduğu yargısına ulaşmıştır. Kötü yargımız da aynı şekilde, biz farkında olalım ya da olmayalım, kendinden daha iyi şeyleri mihenk noktası olarak almaktadır. Sonuç olarak mutlak iyi ya da mutlak kötü bir şey olamaz. İnsan, yargılarının evrensel olduğuna, herhangi bir karşılaştırmaya dayanmayan mutlak yargılar olduğuna inanmak ister,⁶⁰ mutlaklık yanılışmasının arkasında bu arzu vardır.

Gök Gürültüsü'ndeki paradoksal ifadelerin felsefi karşılığını şöyle ifade edebiliriz: Bir şeyin ne olduğunu söylerken onun ne olmadığını da söylemiş oluruz. Bu masadır demek bu ses değildir, ışık değildir, ateş değildir, gezegen değildir demektir.⁶¹ Gezegenlerin, galaksilerin birbirlerini iterek ve çekerek boşlukta durabilmesi gibi, her nesne de mutlaka diğerleriyle karşılaştırma içindedir her nesnenin konumu ve değeri diğerleriyle ilişki içinde belirlenir. Aynı şekilde bütün yargılarımız da başkalarının yargılarıyla ilişki içinde var olabilir ve değer kazanabilir. Her şey evrendeki diğer şeylerin sonucu olduğuna göre onlardan ayrılamazdır. Evrenin her bir parçası evrenin özelliğini yansıtmaktadır.

İlk toplumlardan itibaren toplumları oluşturan diyalektik yapı Herakleitos'tan Hegel'e kadar filozofların da dikkatinden kaçmayan bir olgudur. *Gök Gürültüsü*'nün ritüelde ulaşmaya çalıştığı birliği, felsefe aklın yapısında gösterir. Marcuse, Hegel'de bir şeyin özünü oluşturan şeyin ne olduğuyla ilgili şöyle der: "Bir şeyin olgusallığının özdeksel bölümü; o şey olmayandan, onun karşıtı olarak

⁶⁰ Herbert Marcuse, *Us ve Devrim*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi, 2006), 55-58.

⁶¹ Spinoza bunu "Her belirleme olumsuzlamadır" şeklinde ifade eder. Bk. Spinoza, *Mektuplar*, çev. Emine Ayhan (Ankara: Dost Yayınevi, 2014), 269.

dışlayıp ittigiden oluşur.”⁶² Aynı düşünce; “Bir şeyi o şey yapan şey, o şeyin dışında kalan şeylerdir”, şeklinde başka bir biçimde ifade edilebilir. Bu tanım, *Gök Gürültüsü*'nün her şeye dönüşebilen karakteri için son derece uygun bir betimlemedir.⁶³ Hegel'in yaşadığı dönemde, toplumsal yaşamın insanın gerçek özü açısından ilgisiz olduğu düşünülüyordu. Hegel “ben” ve başkası arasındaki ilişkinin diyalektik bir ilişki olduğunu birisi olmadan diğerinin var olamayacağını göstererek diğerlerinin insan için varoluşsal değerini gösterdi.⁶⁴ *Gök Gürültüsü*'nde de benzer bir mantığın olduğunu söyleyebiliriz. Anlatıcı kendini sürekli en üst ve en alt toplumsal sınıftan insanlarla özdeşleştirerek ben ve başkası arasındaki diyalektiği gösterir.⁶⁵

Kanaatimizce *Gök Gürültüsü*'nde düalistik bir anlatım olmasına rağmen onun bu düalistik yapısı zıtlıkları kaynaştırma ve ilahi varlığın bunların hepsine nüfuz ettiğini gösterme amacı taşımaktadır. Metin bunu sadece teorik olarak kanıtlama peşinde değildir. Metin bir ritüelde toplumca icra edilmek üzere biçimlendirilmiştir. Bu da Tanrının birliğinin, müziğin ve şiirin iç ahenginin sağladığı ritimle harekete geçen bedenlerdeki uyum ve ritimle görünür hale getirildiğini ve somutlaştırıldığını göstermektedir. Aşağıdaki bölümde, Durkheim'ın totemizm ve ritüelle ilgili çözümlerinden hareketle bu somutlaşmanın nasıl gerçekleştiğini daha ayrıntılı bir biçimde inceleyeceğiz.

V. *Gök Gürültüsü*'nün “Toplumun Kendini İcrası” Bağlamında Değerlendirilmesi

Taussig ve diğerlerinin *Gök Gürültüsü* hakkındaki tespitlerinden biri, şiirin ritüelde icra edilen bir ilahi olmasıdır.⁶⁶ Fakat kitapta icranın, icrayı yapan toplum açısından ne anlama geldiğine yönelik ayrıntılı bir çözümlmeye girişilmemiştir. Bu bölümde Durkheim'ın ritüellerle ilgili çözümlerinden hareketle *Gök Gürültüsü*'nün icra edildiği toplumla olan ilişkisini anlamaya çalışacağız. Durkheim'ın formüle ettiği anlamdaki totemik din anlayışı, *Gök Gürültüsü*'nde anlatılan din ve toplum anlayışı ile çok ciddi bir biçimde benzerdir. Durkheim *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* kitabında totemizmi; dinin ve toplumun temeli olarak gösterir. Benzer bir biçimde

⁶² Marcuse, *Us ve Devrim*, 89

⁶³ Gnostik geleneğin Hegel üzerindeki etkisi için bk. Floramo, *Gnostisizm*, 17, 45.

⁶⁴ Bk. Marcuse, *Us ve Devrim*, 21-23, 55.

⁶⁵ Bireyleşme ve Gnostisizm ilişkisi hakkında bk. Floramo, *Gnostisizm*, 14.

⁶⁶ Taussig vd., *Thunder*, 83-86, 88-91.

Gök Gürültüsü şiirinde de anlatıcı hem Tanrı hem bilgi hem toplum ve hem de birey olur. Şair çeşitli varlıkların içindeki ortak özü yakalamaya çalışır. Aşağıda Durkheim'ın totemik din anlayışını özetleyerek veriyoruz:

Durkheim özellikle Avustralya ve Kuzey Amerika yerlileri üzerine yapılan çalışmalardan hareketle bir totemizm anlayışı geliştirmiştir. Buna göre, ilkel insanlar çevrelerinde bulunan herhangi bir hayvanı ya da bitkiyi kendi gruplarının sembolü olarak kabul etmişlerdir. Sembol kabul edilen hayvanlar kurbağa, kurt, yılan, tırtıl gibi sıradan hayvanlardır. Bu sembolü; taşlara ya da odunlara kazıyıp onun çevresinde ayinler yapmışlar vücutlarına bu sembolün dövmesini yapmışlar, evlerinin duvarlarına ya da girişlerine asmışlar ve savaşlarda bayrak olarak kullanmışlardır. Bu sembolün etrafında yapılan; Durkheim'ın toplumun kendini ifadesi olarak tanımladığı ve Robert Bellah'ın Durkheim'ın ibadet anlayışını formüle etmek için "toplumun kendini icrası"⁶⁷olarak ifade ettiği, ayinler yoluyla bireyler topluma katılmışlar, kendilerini aşan ve toplum olduğunu henüz ifade edemedikleri aşkın güç tarafından sarıp sarmalandıklarını hissetmişler ve kutsal bu şekilde deneyimlemiştir. Bu ayin deneyiminde yaşadıkları coşkuyu ve galeyani, ortada bulunan totem resminden aldıklarını düşünmüşler ve onu kutsallaştırıp Tanrılaştırmışlardır. Toplumun değişken ve geçici doğası böylece sabit bir nesneye bağlanmış ve toplumun gücünün ve aşkınlığının sembolü olmuştur. Bu sembol, bulunduğu her yeri kutsallaştırmış, bu sembole benzeyen her şey bu sembol gibi kutsal kabul edilmiştir. Karga klanında bulunan insanlara göre karga da kutsal kabul edilmiş etinin yenmesi tabu olmuştur. Aynı şekilde karga klanındaki herkes de karganın özelliğini taşıdığı için kutsal kabul edilmiş, karga klanına ait olan her şeye bu kutsallık yayılmıştır. Merkezi yönetimin güçlendiği tüm klanların tek bir otorite altında toplandığı politik yapılarda toplumu tek bir totem temsil etmekteydi. Totemizmin bu aşamasına Amerikan yerlilerindeki *Wakan* ya da Malenezya dinindeki *mana* inancı karşılık gelmektedir. *Wakan* ya da *mana* her bir şeyin içindeki gizil güç anlamına gelir. Tanrılığın kaynağı da bu gizil güçtür, bu gizil güç hangi şeyde bulunursa onu tanrılaştırmaktadır. Bu gizil gücü temsil eden totemin etrafında yapılan ritüel sayesinde bireyler kendilerini aşan bir güç tarafından sarıp

---

⁶⁷ Robert Bellah, *İnsan Evriminde Din*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 151.

sarmalandıklarını hissederler ve ibadet coşkusu içinde bedensel ritimlerini, duygularını ve kişisel zamanlarını diğerleriyle eşitleyerek toplumu yaratırlar.⁶⁸

Durkheim'ın ritüelle ilgili yaptığı çözümlemede ayin için kullandığı ifadelerin aynısını Ernst Fisher Sanatın Gerekliliği kitabında toplumla birlikte icra edilen sanat dallarının işlevini anlatmak için kullanmıştır: "Belli ki kendini aşmak istiyor insan, tüm insan olmak istiyor; bireysel yaşamın kopmuşluğundan kurtulmaya, bireyciliğin bütün sınırları ile onu yoksun bıraktığı, daha doğru daha anlamlı bir dünyaya geçmek için çabılıyor."⁶⁹ Fisher'in sanatın işlevi olarak gösterdiği; insanlarla bir olma arzusu, *Gök Gürültüsü'*nde de çok yoğun bir biçimde hissedilmektedir.

Durkheim'ın betimlemesini yaptığı; toplumla bir olma arzusunun yaşandığı ayinler, tamamen içgüdüsel ya da sezgisel bir durumdur.⁷⁰ Böyle bir arzu, *Gök Gürültüsü* şiirinin yazıldığı zamandaki gibi bireyleşmenin yaygın olduğu dönemlerde çok daha belirgindir.⁷¹

Gnostik grupların içsel yapısı ise çağlarındaki atmosferin tam tersidir. Floramo; Gnostik gruplarla ilgili şu tespitleri aktarır: Gnostikler birbirlerinin erkek ve kız kardeşleridirler, aynı babanın çocukları olan bir ırk ve nesildirler. Onlar görüş ayrılığının bilinmediği ideal bir barış evinde yaşamaktadırlar.⁷² Demek ki Gnostikler çağlarının getirdiği bireyleşmeye ve Kilisenin onları sokmaya çalıştığı donuk toplumsal yapıya direnmeye çalışan gruplar olarak nitelendirilebilir. Zaten Tertullian, Gnostikleri rahip atamalarının düzensizliğinden, toplum içi ilişkilerin kurumsallaşmamış olduğundan ve kadınların grup içinde aktif olmalarından dolayı eleştirir. Onu en çok kızdıran Gnostiklerin hiyerarşik olmayan düzensiz ve eşitlikçi sosyal yapılarıdır.⁷³

---

⁶⁸ Bk. Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, çev. Fuat Aydın, 3. baskı (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2018.), 89-263

⁶⁹ Ernst Fisher, *Sanatın Gerekliliği*, çev. Cevat Çapan (İstanbul: İmge Kitabevi 1990), 6.

⁷⁰ Bk. Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 213, 216, 226

⁷¹ Gnostisizmin yaygınlaştığı dönemin bireyselliği körükleyen atmosferiyle ilgili bk. Floramo, *Gnostisizm*, 15, 23, 37

⁷² Floramo; *Gnostisizm*, 320.

⁷³ Floramo; *Gnostisizm*, 319.

Metin dolaylı olarak bize şunu öğretiyor; bir toplumsal bağlam içinde yaşamıyorsanız herkesin ayrı hedefleri idealleri varsa, iş bölümüne dayalı bir toplumsal yapı içinde değilseniz doğru ve yanlışın sürekli birbirine dönüştüğü bir değersizlik iklimine savrulursunuz. *Gök Gürültüsü'*nde anlatıcı; kendi düşüncelerini test edeceği değerlerini kendilerine göre ölçeceği bir mihenk noktası olan, iş bölümüne dayalı toplumsal yapının ortaya çıkardığı kimlikleri sürekli çürüterek kendi ekseni etrafında baş döndürücü bir hızda dönmeye başlar ve her hareketiyle kendini ve bir önceki söylediklerini çürütür. Böylece katılımcıları, birliğin bütün ayrımları yutan ve anlamsızlaştıran atmosferinde yoğurur.⁷⁴

Gök Gürültüsü şairinin karakterli olmak dışında olamayacağı hiçbir şey yoktur. Kimliklere ve kişiliklere düşmandır. Bu haliyle insan olmanın dışında her şey olabilir. Kimliğin getirdiği ağırlığı taşıyamayacak büyük bir travma atlatmış gibidir. Herhangi bir toplumsal rolü üstlenemeyecek kadar zayıftır, bu da onu herhangi bir karakter olmaktan kurtarıırken tüm karakterleri sahiplenmeye zorlar.⁷⁵ Özellikle milattan önceki ve sonraki ilk yüzyıllar boyunca sürgünlerde yaşayan ve kimliklerini saklamak zorunda olan Yahudi-Hristiyan kültürün parçası olan insanların elinden çıkmış olan bu metnin, içinde bulunduğu toplumca dışlanmış bir ruha uygun kimliksiz bir yapı taşıması şairin içinde yaşadığı toplumsal yapıyla uyumludur. Aushwitz tecrübesi yaşayan Emmanuel Levinas'ın "kendi olmaktan çıkmanın mümkün olup olmadığını"⁷⁶ sorması, benzer bir tecrübenin benzer bir düşünceyi doğurması ile açıklanabilir.

Kimliklerinden dolayı zarara uğrayan insanların kimliklerine düşman olmaları olağan bir durumdur. Ancak metnin ritüel esnasında icra edildiğini dikkate alırsak metinle ilgili yukarıdaki paragrafta yaptığımız tespitler anlamsızlaşır. Diyalektik tarzda akacakmış gibi duran metin birden dengeyi bozar, zihne sürekli kopmalar yaşatarak aklın düzen saplantısını kırar. Böylece bir çeşit sarhoşluk etkisi yaratır. Ayın sırasında katılımcıların cezbeğe kapılması için son derece gerekli bir şeydir bu. Böylece aynı metin üzerinden toplumun kendini icrası sağlanmış olur.⁷⁷ Önemli olan metin

⁷⁴ Bk. Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 214-219.

⁷⁵ *Gök Gürültüsü* şairinin herhangi bir karakterle özdeşleşmeyle ilgili bk. Tausig vd., *Thunder*, 34

⁷⁶ Sengün M. Acar, "Levinas'ta Aşknlık Düşünesine Giriş," *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 27, no. 2 (2016): 96.

⁷⁷ Bk. Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 214-219.

değil metnin icrası yoluyla toplumun birleşmesi olduğundan statülerin ve kimliklerin yok edilmesi son derece önemlidir. Kimlikler parçalanır herkes yerinden edilir ve topluma katılır ve toplumda birleşir.

Toplumsal rollerin sıfırlanması tamamen bir doğa durumuna geçişi değil benliklerin sürekli böldüğü yapıyı, Hegel'in deyişiyle toplumsal tını⁷⁸ ortaya çıkarmak içindir. Bu, aynı zamanda herhangi bir kimlikle özdeşleştirilemeyen Tanrıya ulaşmanın da bir yoludur. *Gök Gürültüsü*'ndeki anlatıcının, aretoloji geleneğini yani bir Tanrı'nın kendini anlatması tarzındaki biçimi tercih etmesi yorumumuzun doğruluğunu göstermektedir.

Metni bir çeşit sosyoloji aynı zamanda da teoloji olarak nitelendirmek mümkündür. Şair doğal fenomenlerle hiçbir özdeşlik kurmasına rağmen tüm toplumsal kesimlerle özdeşlik kurar. Şiirde iyi kötü doğru yanlış insani olan her şeyle özdeşleşen bir varlık vardır. Her şeyi kapsayan bir varlık da Tanrı'dan başkası olamaz. Ancak bu Tanrı doğal fenomenleri kapsayan bir Tanrı olmadığından bizim Durkheim'dan hareketle "İnsancıl Tanrı" diye kavramlaştırdığımız bir Tanrı tasarımını ifade ediyor gözükmektedir.⁷⁹ *Gök Gürültüsü*'nde doğal dünyaya hiçbir gönderme yoktur, düşünce sadece insan dünyasına kapanmıştır. Ezilmiş horlanmış ve baskı altındaki bir toplumun dikkati doğayı kontrol etmekten çok kendi birliğini sağlamaya yönelecektir.

Şiirdeki bakışumlu ifadelerin hemen arkasından bakışumsuz bir ifadenin gelmesi, diyalektiğin sürekli bozulması, içinde bulunulan toplumsal yapıyla ilgili olabilir. *Gök Gürültüsü*'ndeki bakışumlu ve bakışumsuz anlatımın bir benzerini Levi-Strauss Kaduveo yerlilerinin vücut süslemelerinde göstermiştir. Levi-Struss böylesi bakışumsuz bir süslemeyi tercih etmelerinin nedeni olarak bu kabilenin çevrelerindeki diğer kabileler gibi ideal bir toplumsal yapı kuramalarına bağlamıştır. Kaduveo kabileleri; soylular, savaşçılar ve sıradan insanlar olmak üzere hiyerarşik bir biçimde düzenlenmiş bir yapıya sahiptirler ve bu da onların sosyal sistemini felç etmiş durumdadır. Çünkü her grup kendi içinde evlendiğinden toplumsal hareketlilik bitmiş ve parçalı bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Hâlbuki Bororo gibi kabilelerde ilişkiler hiyerarşik olmaktan çok bakışumludur. Toplum Çera ve Tugare olmak üzere iki kabileye

⁷⁸ G.W. F. Hegel. *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, 3. baskı (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2011), 127-128.

⁷⁹ Bk. Durkheim, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, 215.

ayrılmıştır ve kabilelerin kendi içlerinde evlenmeleri yasaktır. Levi-Strauss Kaduveo'ların, Bororo'lar gibi dengeli bir toplumsal yapı geliştiremedikleri için bunu beden süslemelerinde ifade edip bir çeşit doyum yakaladıklarını tespit eder.⁸⁰ Levi-Strauss sanat için yaptığı bu tespitlerin bir benzerini "...canlılar arasında geçerli gerçek ilişkileri, dini düşünce düzleminde gizleme, güzelleştirme ya da haklı çıkarma..."⁸¹ şeklindeki ifadesiyle din için de yapar. Şiirin dengesiz diyalektik⁸² karakterinin de Levi-Strauss'un vücut süslemeleri için yaptığı çözümlemelere benzer bir biçimde içinde bulunan toplumsal yapının bilinç düzeyinde ifadesi olabilir.

Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* kitabında uzam ve zamanın toplumsal/dinsel kökenli olduğunu söylediği gibi totemik yapılarda da her zaman toplumun ikiye bölündüğünü söyler ve dolayısıyla en eski toplumlardan bu yana dünyayı kavrayışımızdaki bu ikiciliğin kaynağı olarak toplumun her zaman ikiye bölünmesini gösterir⁸³. Durkheim'a göre aklımızın yer gök, siyah beyaz, birey toplum, ben başkası, doğu batı, büyük küçük vs. gibi diyalektik kavramlardan oluşmasının nedeni de her toplumda bulunan bu düalist yapıdır.⁸⁴ Şiirin genelinde yaygın olan bu diyalektik yapı gnostik dinlerin de temel özelliğidir. Gnostisizm de bütün evreni ikilikler temelinde anlamaya çalışır.⁸⁵ Bu durumda şiir tüm toplumsal yapılarda olan ve insan zihnine derinlemesine işlemiş bulunan bu ikiliği ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Metnin bir şiir olarak yazılması, aliterasyona ve kafiyeye çok önem vermesi anlamdan çok kafiyenin önemli olduğunu ve şiirin anlaşılmaktan çok duygusal coşku uyandırmak için yazıldığını göstermektedir. Bir ayın sırasında, katılımcıların zihinsel sürekliliğini kırıp onları bir çeşit cezbe durumuna sokmak için geliştirilmiştir. Şiirin mısralarını tek tek çözmeye çalışmak metnin gerçek amacını kaçırarak anlamına gelebilir. Ortak bir ritmin etrafında ortak bir duygu geliştirmek için ritme ve ahenge ihtiyacınız vardır. Metnin anlamlı olması, insanları kendi içlerine dönmeye zorlayacak ve ayi-

⁸⁰ Levi-Strauss, *Hüzünlü Dönenceler*, çev. Ömer Bozkurt, 7. baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 207-214.

⁸¹ Levi-Strauss, *Hüzünlü Dönenceler*, 267.

⁸² Taussig vd., *Thunder*, 29, 33, 70, 75.

⁸³ Bk. Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 20-23.

⁸⁴ Bk. Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 20-23.

⁸⁵ Bk. Şinasi Gündüz, "Gnostik Antropoloji," 2.

nin amacının dışına çıkılmış olacaktır. Duygudaşlığı, neşeyi ve galeyanı artırmak için mantık değil ritim gerekir.⁸⁶ Bu metin, yeni yıl başlangıcında kutlanan; bütün toplumsal kuralların yıkıldığı, kadın ve erkeklerin maskeyle dolaşıp cinsiyetlerin kaybolduğu, bir çeşit evren yaratılmadan önceki kaos durumuna dönmenin amaçlandığı bayramlarda okunan bir şiir olabilir⁸⁷. Bu tür bayramlar Sümerlerden Yunanlılara kadar tüm eski toplumlarda kutlanmaktaydı.⁸⁸ Sümerlilerde yeni yıl bayramı üç gün sürer ve tüm toplumsal kurallar çığnır, bugünün insanı için ahlaksızlık sayılabilecek her türden kuraldışı davranış bir ibadet neşesi içinde yapılırdı.⁸⁹ Onların ibadet ve bayramları bugünün ibadet ve bayram anlayışıyla çok uyuşmadığı için muhtemelen o bayramlar için yazılmış olan bu şiir de bize anlaşılabilir gelecektir. Bu çıkarımlarımız doğruysa şiirin bağlamı yalnızca bayram günleri için geçerlidir. Toplumsal sınıfların altüst edilmesi ise ilkel kaos durumundaki eşitliği hatırlamak ve yaşamak için bir araçtır. Bayram bittiğinde toplumsal düzen eski haline dönecektir.

Şiirin bütün bu ciddi açıklamalara gelmeyen bir yönü olduğu da kesindir. *Gök Gürültüsü* bir çeşit oyun da barındırmaktadır. Şiirin bu yönünü Huizinga'nın ritüellerin temelinde oyunun olduğuna yönelik tespitleriyle anlaşılabilir. *Homo Ludens* adlı kitabında "İbadet, ciddiyetin en yüksek ve en kutsal biçimidir. Bununla birlikte, acaba aynı zamanda, oyunun da en yüksek ve en kutsal biçimi olabilir mi? diye sorar. Aynı sayfada konumuz açısından çok daha çarpıcı olan bir tespit yapar; "Sözel ifadeden yoksun olan oyun, şiirsel bir biçime bürünmektedir. İnsanın kozmosla bütünleştiği konusunda sahip olduğu bilinç, kendine özgü bir nitelik olarak, en yüksek ve en kutsal ilk ifadesini biçimin içinde ve oyun işlevinin içinde bulmaktadır. Kutsal bir drama ilişkin anlam, yavaş yavaş oyunun içine dâhil olmaktadır."⁹⁰ Huizinga'nın kutsal bir drama ilişkin anlayışın oyunun içine dâhil olmasından kastı, mitolojilerin ya da Tanrıların hikâyelerinin bir ayin biçiminde oynanması ve temsil edilmesidir. *Gök Gürültüsü*'nün de bir ayinde icra edildiğini/oynan-

⁸⁶ Bk. Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 212.

⁸⁷ Eliade, *Dinsel İnançlar*, 93-95.

⁸⁸ Bk. Gönül Alpay Tekin, *Çengname* (Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakınođu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü 1992), 210-217

⁸⁹ Eliade, *Dinsel İnançlar*, 95.

⁹⁰ Johan Huizinga, *Homo Ludens*, çev. Mehmet A. Kılıçbay, 4. baskı (İstanbul: Ayrintı Yayınları, 2006), 37

dığını hatırlayacak olursak şiirin içindeki ayinsel ciddiyetle çok bağdaşır görünmeyen kısımlar daha anlaşılır hale gelecektir.

Değerlendirme

Gök Gürültüsü şiiri Gnostik ve Gnostik olmayan birçok kaynaktan beslenmiş oldukça zengin içeriğe sahip bir metindir. *Gök Gürültüsü'*nün kökleri, bir taraftan Yunan şiir ve felsefe geleneklerinden bir taraftan da Gnostik geleneklerdeki düalistik anlayışlardan etkilenmiştir. Temelde gnostik bir metin olmakla birlikte gnostik çerçeveyi aşan aykırı yönleri de bulunmaktadır. Her şeyin birbirine dönüştüğü bir dünya ve evren anlayışı geliştirerek dönemdeki toplumsal kurumların; tutumların, değerlerin, kalıpların, cinsiyetlerin gerçekliklerini şüpheli hale getirmiştir. Bu yönüyle son derece yıkıcı ve nihilist bir metindir. Ancak çokluğun ötesindeki birliği göstermesi açısından monist bir metindir ve "görünenlerin arkasındaki gerçek varlığı göstermek" şiirdeki paradoksal ifadelerin temel nedenidir. Şiirde neredeyse var olan her şeyin sahiplenilmesi sonra da onların dışlanması Tanrının hem aşkınlığını hem içkinliğini vurgular ve bu yönüyle şiir insanlığın Tanrının teklifinin deneyimlemesinin bir örneğini oluşturur. Şiirin toplumsal ayrımları yok ederek insanları bir bütünde eritme ideali şiirin ritüel sırasında icra edildiğini gösteren kanıtlarla daha da güçlenmektedir. Bir ibadette aynı sözler ve aynı ritim eşliğinde yapılan bedensel hareketlerle bireylerin arasındaki farklar geçici de olsa yok edilmekte katılımcılar arasında bir özdeşlik sağlanmaktadır. Bu özdeşlik de bireylerin birbirini anlamalarının ve dolayısıyla toplumun mümkün olmasının nedenidir. Sanat eserinin toplumsal bilinç altının bir dışavurumu olduğundan ve şiirin yazıya geçirildiği ve icra edildiği dönemde bireyleşmenin çok fazla olduğundan hareketle; *Gök Gürültüsü'*nde, kaybedilen bütüne duyulan özlemi ve onu gerçekleştirme çabasını görmekteyiz. *Gök Gürültüsü'*nü, bireylerin üstünde ama bireylerden oluşan bir beden olan toplumun, kendi kendisini kurma, kendisini varlığa getirme ya da kendisini ifade etme çabası olarak yorumlayabiliriz.

Kaynakça

Acar, Sengün M. "Levinas'ta Aşknlık Düşünesine Giriş." *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 27, no. 2 (2016): 93-110.

- Alpyağıl, Recep. *Derrida'dan Caputo'ya Dekonstrüksiyon ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Artz, Frederick B., *Orta Çağların Tini*, çev. Aziz Yardımlı. 2. baskı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2006.
- Barstone, Willis ve Marvin Meyer, *The Gnostic Bible*. Massachusetts: Shambhala Publications, 2003.
- Bellah, Robert. *İnsan Evriminde Din*, çev. Mete Tunçay. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. çev. Fuat Aydın. 3. baskı. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2018.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, çev. Ali Berktaş. 3. baskı. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.
- Floramo, Giovanni. *Gnostisizm Tarihi*. çev. Selma A. Baş ve Bilal Baş. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.
- Fisher, Ernst. *Sanatın Gerekliği*. çev. Cevat Çapan. İstanbul: İmge Kitabevi 1990.
- Gündüz, Şinasi. "Gnostik Antropoloji." *Ekev Akademi Dergisi* 7, no. 14 (2003): 1-13.
- _____. "Nag Hammadi Literatürü ve Ademin Vahyi." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, no: 7 (1993): 93-126.
- _____. *Sabiiler: Son Gnostikler*, 2. baskı. Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- _____. "Arkonların Tabiatı Üzerine." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1997): 167-178.
- Hegel, G.W.F. *Tinin Görüngü Bilimi*; çev. Aziz Yardımlı. 4. baskı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2015.
- _____. *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer. 3. Baskı. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Huizinga, Johan. *Homo Ludens*. çev. Mehmet A. Kılıçbay. 3. baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Kaya, Korhan (çev). *Bhagavadgita*. Ankara: Dost Yayınları, 2004.
- _____. (çev). *Upanishadlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Layton, Bentley. "The Riddle of the Thunder: The Function of Paradox in a Gnostic Text from Nag Hammadi." *Nag Hammadi, Gnosticism, and Early Christianity*, ed. Charles W. Hedrick, Robert Hodgson, 37-54. Peabody, Mass: Hendrickson, 1986.
- _____. (çev). "The Thunder Perfect Intellect." *The Gnostic Scriptures*, ed. Bentley Layton ve David Brakke. New Haven-London: Yale University Press, 2021.
- Levi-Strauss, Claude. *Hüzünlü Dönenceler*. çev. Ömer Bozkurt. 7. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- _____. *Yapısal Antropoloji*. çev. Adnan Kahiloğulları. İstanbul: İmge Kitabevi, 2012.
- _____. *Mit ve Anlam*. çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.

'Gök Gürültüsü: Muhteşem Akıl' Şiirinin "Toplumun Kendini İcrası"...

- Lundhaug, Hugo & Lance Jenott. *The Monastic Origins of the Nag Hammadi Codices*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2015.
- Marcuse, Herbert. *Us ve Devrim*. çev. Aziz Yardımlı. 3. baskı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2013.
- Müller, Max. *Physical Religion*. Londra: Longmans Green and Co., 1898.
- Olsen, Nanna. "Thunder Perfect Mind or How Nonsense Makes Sense." *Theologinen Aikakauskirja – Teologisk Tidsskrift 2* (2012): 90-96.
- Robinson, James M. (ed). *The Nag Hammadi Library*. New York: HarperCollins Publisher, 1990.
- Spinoza, Baruch. *Mektuplar*. çev. Emine Ayhan. Ankara: Dost Yayınevi, 2014.
- Taussig, Hal & Jared Calavay, et al. *The Thunder: Perfect Mind New Translation and Introduction*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Tekin, Gönül Alpay. *Çengname*. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1992.
- Topaloğlu, Aydın. *Filozofların Tanrısı*. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2014.

